ขนบธรรมเนียมประเพณีและการแสดงความความเชื่อในดนตรีพื้นบ้านอีสานเหนือ
Traditions And the demonstration of beliefs in Isan folk music

พงศ์พัฒน์ เหล่าคนค้า[1], ชานน สืบสม[2]
Phongphat Laokhonka[1], Chanon Suebsom[2]

บทคัดย่อ

บทความวิชาการมุ่งนำเสนอขนบธรรมเนียมประเพณี และการแสดงความความเชื่อที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านอีสาน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับ “ฮีตสิบสอง” และ “คองสิบสี่” ของชาวอีสานและนิยมปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เช่น พิธียกคายอ้อ **พิธีสู่ขวัญ พิธีผีฟ้า พิธีขอฝน** บทบาทของดนตรีพื้นบ้านและเพลงพื้นบ้านอีสานมีหลายด้าน เช่น ให้ความบันเทิง การศึกษา เผยแพร่ศาสนา ปกปักรักษาบรรทัดฐานของสังคม สร้างเอกภาพทางการเมืองและความคิด ผ่อนคลายอารมณ์ ส่วนโอกาสและวัตถุประสงค์ของการนำดนตรีไปใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การใช้ดนตรีเพื่อประกอบพิธีกรรม การใช้ดนตรีเพื่อประกอบกิจกรรมต่าง ๆ การใช้ดนตรีเพื่อเป็นสิ่งผ่อนคลาย เพื่อความสนุกสนานรื่นเริง เป็นต้น

คำสำคัญ: ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความความเชื่อ ดนตรีพื้นบ้านอีสาน

Abstract

Academic articles aiming at presenting traditions and customs. And the demonstration of beliefs that occur in Isan folk music culture Which has a relationship with "Heat Twelve" and "Kong Fourteenth" of Isan people And there are rituals that are popular since the past to the present, such as Respect for teachers, Building morale, Ghost ceremony, Rain request The role of folk music and northeastern folk music has many aspects such as Entertain, educate, spread religion and preserve social norms. Creating political unity and ideas And relax The purpose of using music in daily life such as Music for ritual Music for activities Music for relaxation For fun, fun, etc.

Keywords: Customs, traditions, beliefs, Northeastern folk music

---

[1] อาจารย์ประจำสาขาวิชาดุริยางคศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
E-mail: dew.phongpat@gmail.com
[2] อาจารย์ประจำสาขาวิชาดุริยางคศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

บทนำ

ประเพณีและความเชื่อของชาวอีสานนั้น นับว่ามีส่วนช่วยทำให้การดำรงชีวิตของสังคม มีความสงบร่มเย็น ความเชื่อในเรื่อง ภูตผี เทพาอารักษ์ ถูกกำหนดขึ้นด้วยจุดประสงค์แฝงเร้นให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรพื้นถิ่น สร้างแหล่งอาหาร พืชพันธุ์อันอุดมสมบูรณ์ และช่วยรักษาป่าไม้ให้กับชุมชน หลายประเพณีจึงมีขึ้นเพื่อรวมใจของคนในชุมชน สร้างขวัญกำลังใจในการประกอบสัมมาอาชีพ ล้วนแต่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นอันทรงคุณค่า ทำให้ดนตรีพื้นบ้านอีสานเกี่ยวข้องกับประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ ตลอดจนวิถีการดำรงชีวิตของคนพื้นบ้านอีสาน ที่ได้ใช้ดนตรีเข้าไปเกี่ยวข้องตั้งแต่เกิดจนตาย **นอกจากนี้ดนตรีพื้นบ้านอีสานยัง**ได้สะท้อนถึงขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี วัฒนธรรม สภาพความเป็นอยู่ ความอุดมสมบูรณ์ ความแห้งแล้ง ของธรรมชาติและมนุษย์ เกิดความสัมพันธ์ระหว่างวิถีการดำเนินชีวิตกับดนตรีขึ้น จนในที่สุดดนตรีได้เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันตั้งแต่เกิดจนตาย จนทำให้ดนตรีได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมต่าง ๆ มาจนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์

บทความวิชาการมุ่งนำเสนอขนบธรรมเนียมประเพณี และการแสดงความความเชื่อที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านอีสานเหนือ

ขนบธรรมเนียมประเพณีและการแสดงความความเชื่อในวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านอีสานเหนือ

1. พิธีกรรมและความเชื่อความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับดนตรีพื้นบ้านอีสานเหนือ

วิวัฒนาการดนตรีภาคอีสานเหนือแต่เดิมสัมพันธ์กับประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ ดนตรีอีสานเหนือมีวิธีการสืบทอดโดยวิธีมุขปาฐะ การเรียนการสอนมักดำเนินที่บ้านครู ศิลปินที่เชี่ยวชาญจะถ่ายทอดความรู้เรื่องพิธีกรรมการบูชาครูไปยังลูกศิษย์ ซึ่งถือเป็นประเพณีที่สำคัญสำหรับผู้เริ่มเรียนและผู้แสดง เครื่องบูชาที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมไหว้ครูสะท้อนความเชื่อของศิลปินซึ่งมีความเชื่ออันมีอิทธิพลของศาสนาที่คนในท้องถิ่นยึดถือเข้ามาเกี่ยวข้อง ดนตรีอีสานเหนือมีการแสดงหมอลำที่ถือเป็นเอกลักษณ์ประจำภาคและมีแคนเป็นเครื่องดนตรีที่สำคัญประกอบการแสดง

พิธี “ยกคายอ้อ” คือพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดความรู้ของหมอลำในท้องถิ่นอีสาน เป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงการเคารพบูชาครู ประกอบด้วยเครื่องบูชาครูหรือคายอ้อ ซึ่งเป็นเครื่องกำนลสำหรับบูชาครูหมอลำ ผู้เรียนจะต้องจัดเตรียมไว้ตามแบบแผนที่ได้รับการสืบทอดกันมาแต่โบราณตามคำแนะนำของครู พิธียกคายอ้อมี 3 ลักษณะ (พงศ์พัฒน์ เหล่าคนค้า, 2561 : 147 – 162) ดังนี้

1.1 พิธียกคายอ้อมอบตัวเป็นศิษย์

ก่อนการเริ่มฝึกเรียนบทเรียนแรก ผู้เรียนจะต้องผ่านพิธีไหว้ครู หรือ ยกคายอ้อ เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความเคารพนอบน้อมในตัวผู้สอน โดยการจัดคายอ้อหรือเครื่องบูชามาให้ครูเพื่อมอบตัวเป็นศิษย์ พิธียกคายอ้อมอบตัวเป็นศิษย์มีความแตกต่างกันไปตาครูของแต่ละคน ได้แก่

1.1.1 กลุ่มผู้นับถือนางฟ้าพญาแถน นับเป็นหมอลำทรงที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์เน้นทางเมตตามหานิยม คายอ้อของผู้นับถือนางฟ้าพญาแถน เช่น ซวยก้นแหลม (กรวย) เทียนขัน 5 (เทียนเล่มเล็ก 4 คู่ และขนาดกลาง 1 คู่) หวี ดอกไม้ขาวมียอดใบ ไข่ไก่สด ก้องแขนสีขาว 1 คู่ (กำไล) ช้องผม (ช่อผมของผู้หญิง) เหล้าขาว 1 ขวดผ้าถุงใหม่ 1 ผืน ผ้าซิ่นแพรวาสีขาว ผ้าขาวม้า (ถ้ามี) และเงิน

1.1.2 กลุ่มผู้นับถือศาสนาพุทธ นับเป็นหมอลำที่นับถือพระพุทธศาสนาใช้หลักพระธรรมคำสั่งสอนตามหลักศาสนา ไม่เน้นไสยศาสตร์ เช่น ขัน 5 หรือ ขัน 8 กรวยก้นแหลม ไข่ไก่ หล้าขาว และเงิน

สำหรับผู้ที่ต้องการเลิกการประกอบอาชีพเป็นหมอลำ จะต้องนำคายอ้อกลับมาคืนแก่ครูผู้สอนเพื่อเป็นการคืนวิชาความรู้อย่างถูกต้อง การคืนคายอ้อแสดงถึงความเคารพครูและดวงวิญญาณของครูบาอาจารย์ที่คอยปกปักรักษาหมอลำ การเก็บคายอ้อไว้โดยไม่รักษาบูชาได้อย่างถูกต้องตามระเบียบแบบแผนนับเป็นการแสดงถึงการลบหลู่ครู หมอลำมีความเชื่อว่าจะทำให้เกิดการ “คายอ้อแตก” หมายถึงครูไม่อยู่คุ้มครองต่อไป ส่งผลให้คุณไสยหรือสิ่งไม่ดีต่าง ๆ ที่ครูป้องกันไว้ย้อนกลับเข้ามากระทำให้มีอันเป็นไป

1.2 พิธียกคายอ้อก่อนการแสดง

เป็นพิธีกรรมที่มีวัตถุประสงค์ในการบอกกล่าวบูชาครูและเจ้าที่เจ้าทาง รวมถึงดวงวิญญาณต่าง ๆ เพื่อขออนุญาตเปิดทำการแสดง หมอลำส่วนใหญ่จะบอกกล่าวแก่ครูบาอาจารย์เพื่อบันดาลให้ตนเองเกิดไหวพริบปฏิภาณในขณะทำการแสดง พร้อมทั้งขอพลังอำนาจปัดเป่าอุปสรรค ให้การแสดงมีความราบรื่น คายอ้อในพิธียกก่อนการแสดงของหมอลำแต่ละคณะ มีความคล้ายคลึงกันและแตกต่างกันตามครูอาจารย์แต่ละท่าน ที่ได้มีการกำหนดเครื่องสำหรับการยกคายอ้อของแต่ละคน โดยทั่วไปแล้วเครื่องยกคายอ้อประกอบด้วย ขัน 5 เหล้าขาว ผ้าถุงหรือผ้าขาว หวี แป้ง น้ำมันใส่ผม ไข่ไก่ และเงิน

1.3 พิธียกคายอ้อประจำปี

การยกคายอ้อประจำปีของหมอลำมีความแตกต่างกันตามครู แต่โดยทั่วไปแล้วมักนิยมจัดขึ้นในช่วงเข้าพรรษาของทุก ๆ ปี โดยเลือกวันอังคาร ข้างขึ้นเป็นวันมงคลในการจัดพิธีตามหลักโหราศาสตร์โบราณ พิธียกคายอ้อประจำปี นอกจากเป็นการลำลึกถึงพระคุณครูอาจารย์แล้ว ยังเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลแด่ครูผู้ล่วงลับ และเปิดโอกาสให้ลูกศิษย์แต่ละรุ่นของครูได้กลับมาพบประสังสรรค์กัน นับเป็นการสร้างเครือข่ายพร้อมทั้งรักษาสายสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของกลุ่มด้วย คายอ้อในพิธียกคายอ้อประจำปีหรือคายอ้อขัน 5 ได้แก่ เทียน ดอกไม้สีขาว เงินผ้าขาว 1 ผืน

1.4 ความหมายของเครื่องบูชาต่าง ๆ

คายอ้อ ประกอบไปด้วยเครื่องบูชาคือ ขัน 5 และขัน 8 มีความแตกต่างกันไปตามระเบียบสืบสานกันมาของครูหมอลำแต่ละท่าน ในภาษาถิ่นอีสานคำว่า “ขัน” หมายถึง พานหรือภาชนะสำหรับการใส่เครื่องบูชา อาจทำด้วยโลหะ ไม้ไผ่หรือหวาย ที่สานขึ้นสำหรับตั้งเครื่องบูชา ปัจจุบันนิยมจัดขัน 5 และขัน 8 ใส่จานหรือถาด เนื่องจากมีความสะดวกในการใช้งาน ซึ่งขัน 5 หรือ ขัน 8 หมายถึง เครื่องสักการบูชาอันประกอบด้วย ธูปเทียนและดอกไม้

ขันห้า สันนิษฐานว่าเป็นปริศนาธรรมเพื่อใช้ในการสอน โดยรับแนวคิดมาจากเรื่องขัน 5 หรือ “เบญจขัน” ซึ่งกล่าวถึงองคาพยพของชีวิตมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนาที่แสดงออกเป็นห้ากอง คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

ขันแปด อาจมีนัยถึง การบูชาพระธรรมว่าด้วยเรื่อง มรรคมีองค์ 8 อัน

เครื่องบูชาที่นำเสนอส่วนใหญ่ล้วนแฝงความหมายที่มีความแตกต่างกันไป เป็นการแสดงให้เห็นหลักความเชื่อในด้านศาสนา การบูชาผี วิญญาณ ค่านิยม ตลอดจนจารีตประเพณีต่าง ๆ ดังนี้

1.4.1 ผ้าขาว แพรวาสีขาว และผ้าอื่น ๆ กลุ่มหมอลำนิยมใช้ผ้าแพรวาสีขาว เนื่องจากสีขาวแสดงถึงความบริสุทธิ์ใจของผู้เป็นศิษย์ โดยเฉพาะการห่มขาวเป็นการแสดงถึงการรักษาความบริสุทธิ์ ถือเป็นการรับอิทธิพลความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวอีสาน นอกจากนี้ยังเป็นการมอบให้ด้วยความเชื่อ ที่ว่าครูจะนำไปใช้สอยในประโยชน์ด้านอื่น ๆ ต่อไป

1.4.2 กรวยดอกและไม้สีขาว การใช้กรวยที่ทำจากใบตองและดอกไม้สีขาวเป็นเครื่องบูชา เป็นสัญลักษณ์ตามความเชื่อของหมอลำว่าจะทำให้เสียงดี และยังแสดงถึงความบริสุทธิ์ใจของลูกศิษย์ มีข้อยกเว้นคือห้ามใช้ดอกลั่นทม เนื่องจากเป็นดอกไม้สำหรับบูชาผีฟ้า นอกจากนี้ยังมีการใช้มะพร้าวและน้ำมันมะพร้าว เป็นสิ่งที่แสดงถึงความบริสุทธิ์ทางจิตใจ ดังนั้น การมอบเครื่องบูชาที่มีนัยถึงความบริสุทธิ์สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความเคารพและยกย่องผู้ให้วิชาความรู้ในการประกอบอาชีพด้วยความบริสุทธิ์ใจ และแสดงถึงความอ่อนน้อมถ่อมตนว่าเป็นผู้ที่ไม้รู้ ประหนึ่งผ้าขาวที่พร้อมให้ครูประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ลูกศิษย์

1.4.3 เหล้าและเงิน การใช้เหล้าและเงินเป็นเครื่องบูชาในคายอ้อ สันนิษฐานได้ว่าได้รับแนวคิดมาจากศาสนาฮินดู เนื่องจากเหล้าแสดงถึงผู้มีฐานะร่ำรวย ชาวฮินดูจึงนิยมนำมาใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นการสร้างความพึงพอใจแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สำหรับกลุ่มหมอลำมีความเชื่อว่า เหล้าเป็นเครื่องดื่มที่ชื่นชอบของครู เมื่อทำการแสดงจะทำให้เกิดความสนุกสนานเป็นที่ชื่นชอบของผู้ชม

1.4.4 ไข่ไก่ วรรณคดีของชาวฮินดูกล่าวไว้ว่า โลกก่อกำเนิดจากไข่ ซึ่งเป็นไข่ที่ลอยอยู่ในที่สูงและแตกออกกลายเป็นโลก ในพานบายศรีมักนำไข่ไก่ต้มไปเสียบบนยอดบายศรี และการประกอบพิธีของพราหมณ์ ศิลปินหมอลำมีความเชื่อท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับไข่ในพิธียกคายอ้อว่า จะต้องใช้ไข่ไก่ไม่นิยมใช้ไข่เป็ด เพราะไข่เป็ดร้องเสียงแหบและเป็นสัตว์ที่มีลักษณะนิสัยไม่รักสามัคคี ถ้าใช้เป็นเครื่องคายอ้ออาจทำให้เกิดความแตกแยกกัน นอกจากนี้ความหมายของการใช้ไข่ไก่ ยังเปรียบได้กับระดับความรู้เบื้องต้นของผู้เรียน ควรได้รับการฟูมฟักบ่มเพาะจากครูผู้สอนต่อไป

1.4.5 หวี แป้ง กระจก และสีผึ้ง เปรียบเสมือนการสางตนให้มีความสะอาดพร้อมที่จะเริ่มต้นศึกษาหาความรู้จากครู การใช้หวีสางผมยังเป็นสัญลักษณ์ของการรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย พร้อมที่จะทำการแสดง ส่วนแป้ง หมายถึงการแต่งตัวให้พร้อมด้วยความสะอาด สดชื่น ขาวเนียน เป็นการบูชาครูด้วยรูปกายที่สะอาด สวยงามและมีจิตใจที่บริสุทธิ์ดังเนื้อแป้งที่มีสีขาว ส่วนกระจกเป็นเครื่องส่องรูปกายเป็นสัญลักษณ์การเตรียมพร้อม การแสดง ออกหรือการเล่าเรียน ความหมายของกระจกนับเป็นกุศโลบาย สอนให้เป็นผู้มีความรอบคอบ กล่าวคือให้สำรวจตนว่ามีสิ่งใดบกพร่องควรปรับปรุงแก้ไข ทั้งนี้ครูหมอลำยึดถือว่าต้องทำหน้าที่ให้เหมือนกระจกเงา หรือเป็นผู้ถือกระจกเงาส่องเข้าหาศิษย์ เพื่อให้ศิษย์รู้จักไตร่ตรองและย้ำเตือนไม่ให้ลืมตนแม้กาลเวลาหมุนผ่านเลยไป นอกจากนี้การใช้สีผึ้งลูบผมหรือทาปาก สันนิษฐานว่าเป็นการปฏิบัติเพื่อเพิ่มเสน่ห์ให้แก่ศิลปินก่อนการแสดง เพื่อเป็นการสร้างเสน่ห์ให้ผู้ชมหลงใหล ทำให้ศิลปินเกิดความมั่นใจกับภาพลักษณ์ของตนบนเวทีขณะทำการแสดง

สอดคล้องกับแนวคิดของบุษกรณ์ บิณฑสันต์ และขำคม พรประสิทธิ์, 2553: 79 – 88) ได้กล่าวว่าการอนุรักษ์และสืบทอดเครื่องแต่งตัวในคายอ้อมาใช้ก่อนการแสดง ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ใน

ปัจจุบัน แนวคิดดังกล่าวไปไม่เพียงเพื่อตอบสนองในด้านความเชื่อตามแบบโบราณ อำนาจเหนือธรรมชาติ หรือไสยศาสตร์เวทมนต์เท่านั้น หากแต่ยังตอบสนองคุณประโยชน์ในการใช้สอยให้แก่ศิลปินหมอลำ เช่น การสร้างเสน่ห์และสง่าราศีผ่านรูปกายอ้นงดงาม การตอบสนองทั้งในด้านความเชื่อและในด้านประโยชน์การใช้สอย ทำให้เกิดการสืบทอดและอนุรักษ์คายอ้อไว้ได้อย่างยาวนานจนถึงปัจจุบัน และข้อสำคัญที่สุดนั้นเมื่อศิลปินมีความเชื่อและปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมที่สืบทอดกันมา ก็จะบังเกิดความมั่นคงทางจิตใจส่งผลต่อความเชื่อมั่นในขณะแสดง

1.5 ข้อห้ามสำหรับหมอลำ (คะลำ)

คำว่า “คะลำ” หรือ “ขะลำ” หรือ “กะลำ” หมายถึงการห้ามทำ ห้ามประพฤติปฏิบัติ หรือของต้องห้ามหรือสิ่งของต้องห้าม สำหรับวัฒนธรรมของหมอลำการคะลำนั้น มีดังนี้

1.5.1 ห้ามกินไข่เป็ด-เนื้อเป็ด เพราะเชื่อว่าจะเกิดการแตกแยกภายในหมู่คณะ การกินไข่เป็ด เนื้อเป็ดจะส่งผลให้หมอลำเสียงแหบแห้งเหมือนเสียงร้องของเป็ด ดังนั้นการห้ามกินเป็ดเพื่อป้องกันการซึมซับสิ่งเหล่านี้เข้าไป ทั้งนี้หากวิเคราะห์ตามหลักธรรมชาติแล้ว เป็ดและไก่เป็นสัตว์เลี้ยงประจำบ้านมีไว้เพื่อบริโภคแลกเปลี่ยน และประกอบพิธีกรรมมาตั้งแต่อดีต สันนิษฐานได้ว่าผู้เลี้ยงย่อมสังเกตเห็นพฤติกรรมของสัตว์ ซึ่งเป็ดมีลักษณะของเสียงร้องที่แหบแห้งมีพฤติกรรมไม่เลี้ยงลูก ซึ่งตรงข้ามกับไก่ที่มีเสียงไพเราะมีการดูแลลูกและกกไข่เลี้ยงดูเป็นอย่างดี รวมทั้งลักษณะการอยู่อาศัยและการออกหากินของไก่จะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม จึ่งส่งผลต่อความเชื่อในการกินเพื่อเป็นเครื่องบูชา เกิดเกิดข้อคะลำว่าด้วยการห้ามกินเป็ด

1.5.2 ห้ามกินน้ำเต้า เพราะเชื่อว่าน้ำเต้าอาจทำให้เสียงไม่ไพเราะไม่มีพลัง จืดจางเหมือนน้ำ ชาวอีสานเชื่อว่ามนุษย์เกิดมาจากผลน้ำเต้า การห้ามหมอลำกินน้ำเต้าเป็นความเชื่อที่สะท้อนถึงความรอบคอบและชาญฉลาดของครูหมอลำในการดูแลสุขภาพ เนื่องจากผลน้ำเต้าเป็นพืชไม้เถาประเภทเดียวกันกับฟักแฟง จัดเป็นอาหารธาตุเย็นตามตำรับแพทย์แผนไทยและแพทย์แผนจีน รวมทั้งยังมีข้อห้ามในการรับประทานอาหารที่มีธาตุเย็น เพราะจะทำให้มีผลไปล้างคุณสมบัติของยา จึงเชื่อว่าอาจมีผลต่อเสียงในการร้องกลอนลำได้

1.5.3 ห้ามรับประทานอาหารและน้ำดื่มในงานศพ เพราะเชื่อวิญญาณของผู้ตายจะมาทำให้หมอลำไม่สามารถแสดงได้อย่างสนุกสนาน แสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับความตาย ว่าความตายคือการไปเกิดในพบภูมิที่ดี ดังนั้นเมื่อใดที่หมอลำไปรับประทานอาหารหรือน้ำดื่มในงานศพ ถือว่าได้ตกเป็นบริวารของวิญญาณนั้น อำนาจของดวงวิญญาณสามารถกระทำการต่าง ๆ ต่อหมอลำ เช่น ทำให้การลำไม่สนุกสนาน โดยที่ครูเบื้อบนไม่สามารถป้องกันและปกป้องศิลปินได้ เมื่อมองย้อนมายังประเพณีของชาวอีสาน การต้อนรับถือเป็นสิ่งสำคัญ มีค่านิยมที่สะท้อนให้เห็นว่าเจ้าของบ้านจะต้องจัดเตรียมอาหารและน้ำดื่มมารับรองแขก งานศพเป็นช่วงเวลาที่ผู้มาร่วมงานทุกคนอยู่ในอาการโศกเศร้าและสูญเสีย ดังนั้นข้อห้ามการรับประทานอาหารและน้ำดื่มในงานศพ จึงสอดคล้องกับมรรยาทของหมอลำ ซึ่งเป็นตัวแทนแห่งความบันเทิงต้องมีความเกรงใจ ไม่เป็นการรบกวนเจ้าภาพซึ่งกำลังโศกเศร้าและไม่รบกวนบรรดาเครือญาติของผู้เสียชีวิตที่มาร่วมพิธีด้วย

1.5.4 การห้ามบริโภคมางสะ 10 ชนิด พระวินัยปิฎกบัญญัติการห้ามบริโภคเนื้อ 10 ชนิด ได้แก่ เนื้อมนุษย์ เนื้อช้าง เนื้อม้า เนื้อสุนัข เนื้องู เนื้อราชสีห์ เนื้อเสือโคร่ง เนื้อเสือเหลือง เนื้อหมี เนื้อเสือดาว การที่หมอลำนำพุทธบัญญัติซึ่งเป็นพระวินัยของพระสงฆ์มาเป็นข้อห้ามในการสะท้อนความเลื่อมใสทางพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้ปฏิบัติธรรมหรือฟังธรรมอย่างสม่ำเสมอ จนนำเอามาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

1.5.5 ห้ามถอดผ้าถุงออกด้านศีรษะและลอดใต้ต้นกล้วยหรือไม้ค้ำต้นกล้วย เพราะเชื่อว่าจะทำให้สติปัญญาเสื่อมถอย วิชาความรู้หดหาย โดยเฉพาะหมอลำที่นับถือทางไสยเวทย์ เชื่อว่า การนำของสูงลอดใต้ของต่ำจะเป็นการทำลายมนต์และอาคมต่าง ๆ ให้เสื่อมลง ข้อห้ามดังกล่าวสะท้อนความเชื่อในเรื่องการจัดระเบียบของร่างกายของวัฒนธรรมไทยว่าศีรษะเป็นของสูง ขณะเดียวกันอวัยะเพศและเท้าเป็นของต่ำ ผ้าถุงเป็นเครื่องนุ่งห่มสำหรับปกปิดอวัยวะเพศ จึงจัดอยู่ในข่ายของต่ำ

1.5.6 การห้ามลอดต้นกล้วย ชาวอีสานเชื่อว่าในต้นกล้วยมีวิญญาณของนางพรายตานีสถิตอยู่ เมื่อกล้วยออกเครือเปรียบเสมือนผู้หญิงออกลูก ดังนั้นการเดินลอดใต้ต้นกล้วยจึงเป็นการไม่เหมาะจะส่งผลให้สติปัญญา วิชาความรู้ คาถาอาคมต่าง ๆ เสื่อมถอยลง นัยหนึ่งของการห้ามลอดใต้ต้นกล้วยหรือไม้ค้ำ น่าจะเป็นกุศโลบายเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดกรณีไม้ค้ำล้มทับ หรือป้องกันยางของต้นกล้วยหยดลงใส่

จากข้อห้ามสำหรับหมอลำดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของบุษกรณ์ บิณฑสันต์และ ขำคม พรประสิทธิ์ (2553: 89 – 95) ได้กล่าวเกี่ยวกับการคะลำของชาวอีสานว่าเป็นกุศโลบาย และแสดงออกถึงภูมิปัญญาของครูอาจารย์ที่ใช้ในการป้องกันอันตราย ที่จะเกิดผลกระทบกับหมอลำทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม คะลำนอกจากเป็นข้อห้ามที่สะท้อนความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น ยังสะท้อนถึงความเชื่อเกี่ยวกับหลักศาสนา โดยมีครูหมอลำเป็นผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดและสอนกระบวนการนำหลักคุณธรรม จริยธรรมต่าง ๆ เข้ามาใช้ในการดำเนินชีวิตให้แก่ลูกศิษย์ นับเป็นการปูรากฐานทางจิตใจที่ดีงาม นอกเหนือจากการให้วิชาความรู้ สิ่งเหล่านี้สมควรให้อนุชนรุ่นหลังและทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันอนุรักษ์ เพื่อคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมดนตรีอีสานต่อไป

2. ดนตรีพื้นบ้านอีสานในพิธีกรรมต่าง ๆ

นอกจากดนตรีจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับประเพณีสิบสองเดือนแล้ว ยังมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่าง ๆ อีกด้วยเนื่องจากพิธีกรรมท้องถิ่นเกิดจากความเชื่อและสภาพจิตใจความรู้สึกนึกคิดของชาวอีสาน โดยเฉพาะมีผลทำให้ประเพณีที่เกิดขึ้นในภาคอีสานนี้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่แตกต่างจากภาคอื่น ๆ เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการดำรงชีวิตของชาวอีสานพิธีกรรมในท้องถิ่นอีสาน (เครือจิต ศรีบุญนาค, 2546)

2.1 พิธีเรียกขวัญ

หรือ**พิธีสู่ขวัญ**เป็นพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับขวัญของชาวอีสาน โดยมีความเชื่อว่าทุกชีวิตมีขวัญประจำตัวถึง 32 ขวัญ เมื่อคนมีความสะเทือนใจหรือตกใจสุดขีดขวัญจะเตลิดเปิดเปิงไป ทำให้จิตใจขาดสมาธิหรือไม่สงบขวัญจะเดินทางพลัดถิ่น การสู่ขวัญให้ผู้ประสบสภาวะเช่นนั้นจะทำให้ขวัญได้กลับมาอยู่กับตัวเช่นเดิม พิธีการเรียกขวัญสะท้อนความเชื่อในเรื่องฤกษ์ยาม การสะเดาะเคราะห์ให้พ้นจากโชคร้าย ภัยพิบัติต่าง ๆ และความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม

หมอสูตรขวัญหรือพราหมณ์กล่าวถึงเนื้อหาบทสูตรขวัญว่ามีเนื้อหาที่โน้มน้าวจิตใจผู้ฟังสะท้อนภาพสังคม วิถีชีวิตของชาวอีสานพร้อมทั้งสั่งสอนจารีตประเพณีจริยธรรมและคติธรรมต่าง ๆ ด้วย (หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ นครพนม, 2562)

พิธีเริ่มด้วยการแสดงดนตรีพื้นบ้านฟ้อนรำเรียกขวัญประกอบพิธีดนตรีบรรเลงเพลงเรียกขวัญ จากนั้นผู้นำในพิธีหรือผู้ถูกเรียกขวัญจะเป็นผู้จุดเทียนชัยในพานบายศรีพราหมณ์ทำพิธียกครูและป่าวสักเคอัญเชิญเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์และกล่าวบทสู่ขวัญเสร็จพิธีพราหมณ์เป็นผู้นำผูกแขนอวยพรแก่ผู้ถูกสู่ขวัญ และตามด้วยผู้มาร่วมพิธีหลังเสร็จพิธีสู่ขวัญแล้วมักจะมีการร่วมรับประทานอาหารโดยมีการแสดงดนตรีพื้นบ้านด้วย

2.2 พิธีผีฟ้า

เป็นพิธีการรักษาคนป่วยด้วยเสียงลำเสียงแคน หรือที่เรียกว่า **“รำผีฟ้า”**หมายถึงพญาแถนที่ดูแลดลบันดาลให้ทุกชีวิตเป็นไปตามพระประสงค์ ในพิธีจะมีหมอผีฟ้าเป็นผู้ติดต่อกับผีฟ้าชาวอีสานเรียกว่า **“จ้ำ”** หรือ **“หมอจ้ำ”** หรือหมอลำลำผีฟ้า ทำหน้าที่เป็นร่างทรงให้ผีฟ้าเข้าสิงทำให้รู้สาเหตุของการเจ็บป่วย และอ้อนวอนผีฟ้าช่วยให้คนไข้หายจากการเจ็บป่วยนั้น ส่วนผู้ร่วมพิธีที่เป็นสมาชิกผีฟ้าหรือชาวบ้านโดยปกติ จะเป็นชาวไร่ชาวนาแขนขาจะเก้งก้างมือแข็งรำไม่เป็น แต่เมื่อพิธีก็เกิดความขลังเคลิ้บเคลิ้มไปกับเสียงลำเสียงแคนก็ลุกขึ้นมาฟ้อนรำ และในบางครั้งแม้แต่คนไข้ก็ลุกขึ้นมาฟ้อนรำได้อย่างปาฏิหาริย์ การทำพิธีผีฟ้าจะมีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาคนป่วยหรือให้สมาชิกมาร่วมกันไหว้ครูประจำปี

2.3 พิธีขอฝน

ประเพณีการขอฝนที่ปฏิบัติกันในหมู่ชาวอีสานนั้นมีหลายวิธีด้วยกัน เช่น การขอฝนโดยการทำเซียงข้อง หรือเต้าแม่นางข้อง การทำพิธีแห่นางแมว หรือเต้านางแมว การทำพิธีแห่นางด้ง หรือเต้าแม่นางด้ง การทำพิธีโยนครกโยนสาก การทำพิธีแห่ข้าวพันก้อน การเทศน์พญาคันคาก การสวดคาถาปลาค่อ ประเพณีเหล่านี้มีการปฏิบัติที่มักนิยมใช้ดนตรีในกิจกรรมเหล่านั้น โดยมุ่งใช้ประกอบเพื่อความสนุกนานเพื่อเชื่อมโยงชาวบ้านให้มาร่วมกิจกรรม ลักษณะของดนตรีมักใช้เครื่องดนตรีที่มีในท้องถิ่น เช่น แคน พิณ และกลอง มาใช้บรรเลงประกอบการแห่รอบหมู่บ้าน และในบางประเพณีอาจมีบทร้องที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับประเพณีนั้น ๆ

3. บทบาทหน้าที่ของดนตรีพื้นบ้านอีสาน

บทบาทของดนตรีพื้นบ้านและเพลงพื้นบ้านอีสานมีหลายด้าน เช่น การให้ความบันเทิงการศึกษาเผยแพร่ศาสนา รักษาบรรทัดฐานของสังคม สร้างเอกภาพทางการเมืองและความคิด เป็นเครื่องสื่อสารชาวบ้านและผ่อนคลายอารมณ์ เก็บกด คับข้องใจ ซึ่งบทบาทเหล่านี้มีหน้าที่ต่อสังคมอยู่ 2 ลักษณะ คือ หน้าที่เกิดขึ้นอย่างแอบแฝงในลักษณะผลพลอยได้ และหน้าที่เกิดขึ้นด้วยความตั้งใจมีเจตนารมณ์แน่วแน่ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2526: 94 – 116)

3.1 ให้ความบันเทิงใจ

การดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์เพื่อความสมบูรณ์นั้น มนุษย์ต้องการทั้งอาหารกาย คือ ปัจจัย 4 และอาหารใจ คือ ความบันเทิงในรูปแบบต่าง ๆ ดนตรีและเพลงพื้นบ้านเป็นการแสดงที่ให้ความสนุกสนานตื่นเต้น ด้วยภาพที่เห็นและเสียงที่ได้ยิน ได้ฟัง ความบันเทิงใจในการการชมดนตรีพื้นบ้านเกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ ทางการแสดงหลายประการ เช่น เนื้อเรื่องที่นำมาแสดงเป็นนิทานชาดกหรือนิทานพื้นบ้านที่สนุกสนาน แปลกประหลาดไปจากเรื่องราวในชีวิตจริง นิทานที่นำมาร้องมารำทำให้เกิดความสุข ทำให้คนฟังมีความสุขทำให้ชื่นชมยินดี นิทานที่หมอเพลงนำมารำมาร้องนั้น จำลองชีวิตที่มีทั้งความสมหวังและผิดหวัง พร้อม ๆ กับนึกถึงชีวิตของตน ทำให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างเรื่องที่ได้เห็นได้ฟังกับประสบการณ์ชีวิต นอกจากความบันเทิงใจจากเนื้อเรื่องแล้ว การรำการร้องแก้กลอนโดยที่หมอลำชาย – หญิงเกี้ยวพาราสี ชิงไหวชิงพริบ แข่งโวหารแข่งปฏิภาณกันนั้น ผู้ฟังจะได้รับความบันเทิงใจกับคำที่ชวนให้ขบขันในการมคมคายและความคิดที่แปลกประหลาด

3.2 ให้การศึกษา

สังคมอีสานยุคก่อนไม่มีการจัดแบ่งองค์กรต่าง ๆ ในสังคมให้เป็นระบบการศึกษา เป็นหน้าที่ของทุกคนที่ต้องเรียนรู้โลก เรียนรู้ชีวิตด้วยตัวเองตามธรรมชาติ คือ การสังเกต จดจำ แล้วนำไปเป็นเกณฑ์ในการดำรงชีวิต หมอลำที่มีบทบาทให้การศึกษาโดยตรงแก่ผู้ฟัง คือ ลำกลอน โดยหมอลำจะแสดงความรู้ที่ตนมีเพื่อประชันขันแข่ง จนกว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะยอมแพ้ แสดงว่าหมดความรู้ที่นำมาลำมาแสดงโต้ตอบ เรื่องที่นำมาผูกเป็นกลอนลำมีทั้งความรู้ทางคดีโลก คดีธรรม เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ลัทธิความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม ศีลธรรม และหลักจริยธรรม การครองเรือน ครองชีวิต ปัญหาสังคม เป็นต้น

3.3 บทบาทเผยแพร่ศาสนาและรักษาบรรทัดฐานของสังคมไทย

หมอลำเป็นการแสดงที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาหลายด้าน คือ หมอลำมีกำเนิดจากการเทศน์และธรรมเนียมการอ่านหนังสือผูก ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาและปรัชญาสืบทอดอุดมการณ์ทางศาสนา นอกจากนั้น หมอลำซึ่งเป็นผู้แสดงได้รับการศึกษาส่วนหนึ่งจากวัด ยังผลให้ความคิดและจิตสำนึกของผู้แสดงผูกพันกับพระธรรมคำสอน หมอลำจึงมีบทบาทต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเช่นเดียวกับพระภิกษุ แม่ชี แต่แตกต่างกันที่วิธีการหรือกุศโลบายในการถ่ายทอด

3.4 สร้างเอกภาพทางการเมืองและความคิด

หมอลำมีบทบาทในการให้ความรู้ด้านการเมืองแก่ผู้ฟัง โดยวิธีการนำเสนอข้อมูลที่เป็นบรรทัดฐานของสังคมให้คนปฏิบัติเหมือนกัน ยุคของการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบเก่าอีสานอยู่ภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งประชาชนยังไม่มีความพร้อมต้องเรียนรู้ประชาธิปไตย รัฐบาลจึงให้ความรู้เรื่องการเมืองแก่ประชาชน เช่น ส่งเสริมประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม ยุคที่หมอลำมีบทบาทด้านนี้คือสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีโดยสถานีวิทยุกระจายเสียงของทหารและรัฐบาล ขอให้

หมอลำแต่งกลอนลำตามนโยบายของรัฐบาลออกเผยแพร่ และจัดให้มีการประกวดกลอนลำที่มีใจความปลูกฝังความรู้สึกชาตินิยม เพื่อล้มล้างลัทธิที่รัฐบาลไม่ต้องการ การปลูกฝังหมอลำในเขตพื้นที่สีชมพูเพื่อเป็นกระบอกเสียงให้รัฐบาล ด้วยบทบาทประการนี้จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับนโยบายทางการปกครอง และปัญหาทางการเมืองของรัฐบาล

3.5 เป็นเครื่องสื่อสารชาวบ้าน

ในสังคมของประชาชนที่ไม่รู้หนังสือ การสื่อสารด้วยวิธีมุขปาฐะ เป็นสิ่งจำเป็นมาก หมอลำจึงเป็นสื่อที่ชาวบ้านเข้าถึงและให้ความเชื่อถือในฐานะผู้ให้ข่าว ให้ความรู้ ให้ความคิดประจำชุมชนการให้ข่าวสารรูปแบบนี้เป็นการให้ข้อมูลที่ละเอียด และชี้แนะแนวทางปฏิบัติอย่างกว้างขวาง โดยไม่เจาะจงตัวผู้รับสาร เรื่องที่สื่อสารมีตั้งแต่เรื่องการเมือง เรื่องนโยบายรัฐบาล เรื่องตักเตือนภัยที่จะเกิดแก่ชุมชน ตลอดจนข่าวสารเหตุการณ์ที่สำคัญอันมีผลกระทบต่อชุมชน เช่น การป้องกันน้ำท่วม การแก้ไขปัญหาฝนแล้ง การถูกหลอกไปขายแรงงาน การเชิญชวนให้ไปใช้สิทธิ์เลือกตั้งผู้นำท้องถิ่นหรือระดับรัฐบาล การโฆษณาสินค้า การประชาสัมพันธ์ผลงานของรัฐและเอกชน เป็นต้น

3.6 ผ่อนคลายอารมณ์เก็บกดและคับข้องใจ

เหตุที่สังคมอีสานเป็นสังคมที่มีทั้งการห้ามและการให้โอกาส การกล่าวถึงเรื่องเพศจะเห็นได้จากเพลงกล่อมเด็กหลายเพลงมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องเพศ ซึ่งวัยทารกยังไม่จำเป็นต้องรับรู้เรื่องเพศ นอกจากนั้นยังมีคนจำนวนมากนิยมเล่าและฟังนิทานตลกเรื่องเพศ นิทานพื้นบ้านอีสานมุขตลกเรื่องเพศเป็นนิทานประเภทหนึ่งที่นิยมฟังกันอย่างแพร่หลาย การกล่าวถึงเรื่องเพศมีปรากฏในหมอลำประเภทหมอลำกลอนหรือลำคู่มากที่สุด จนถือเป็นเรื่องสำคัญและเป็นเรื่องธรรมดา ผู้ฟังลำจะรอฟังกลอนเกี่ยวด้วยความระทึกใจ การลำที่มีเรื่องเพศจะเริ่มด้วยหมอลำฝ่ายชายบรรยายถึงความพอใจ เมื่อได้พบฝ่ายหญิงแล้วโอ้โลมกล่าวถึงเรื่องเพศด้วยคำที่มีความหมายสองแง่สองง่าม ตลอดจนกล่าวชมความงามของสัดส่วน ทำให้เกิดความรักใคร่พอใจ ซึ่งนอกจากปัญหาเรื่องเพศแล้ว ความบีบคั้นจากสภาพเศรษฐกิจอั้นเกิดจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ เช่น ปัจจัยสี่ที่ใช้ในการดำรงชีวิตขาดแคลน เกิดภาพที่แร้นแค้น ไม่ได้รับความสะดวกสบาย ทำให้ต้องระบายออกหรือปัญหานี้ไปถึงสมาชิกในสังคมเพื่อให้ผู้เกี่ยวข้อแก้ไข เช่น ปัญหาครูไม่มีอัตราบรรจุ ปัญหาบัณฑิตว่างงาน ปัญหาน้ำมันราคาแพง ข้าวของแพงแต่ชีวิตราคาถูก เป็นต้น

4. โอกาสที่ใช้ดนตรีพื้นบ้านอีสาน

ดนตรีที่เกิดขึ้นในภาคอีสานนั้น เป็นสิ่งที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตของคนอีสานยาวยาน เห็นได้จากการที่ภาคอีสานมีวัฒนธรรมประเพณีที่มีความเป็นเอกลักษณ์ ลักษณะของดนตรีที่มีอยู่ในภาคอีสาน มีวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้แตกต่างตามวัฒนธรรมและประเพณีนั้น ๆ โดยทั่วไปแล้ววัตถุประสงค์ของการนำดนตรีไปใช้ในชีวิตประจำวัน หรือส่วนที่ดนตรีเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิต สามารถแบ่งออกตาม

วัตถุประสงค์ของการใช้งาน ได้แก่ การใช้ดนตรีเพื่อประกอบพิธีกรรม การใช้ดนตรีเพื่อประกอบกิจกรรมต่าง ๆ และการใช้ดนตรีเพื่อเป็นสิ่งผ่อนคลาย เพื่อความสนุกสนานรื่นเริง เป็นต้น

บทบาทหน้าที่และโอกาสที่ใช้ดนตรีพื้นบ้านอีสานกับกิจกรรมต่าง ๆ ชาวอีสานได้มีการนำดนตรีไปใช้โดยมีความสัมพันธ์กับประเพณีฮีตสิบสองอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งเห็นได้จากประเพณีที่เกิดขึ้นในแต่ละจังหวัดในภาคอีสาน มีความแตกต่างด้านวัฒนธรรมและประเพณีอย่างเห็นได้ชัด สามารถแบ่งตามประเพณีที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละจังหวัดได้ แตกต่างกันตามวัฒนธรรมประเพณีของแต่ละจังหวัด เช่น เทศกาลงานไหมประเพณีผูกเสี่ยว งานกาชาดดอกฝ้าบานมะขามหวานเมืองเลย ประเพณีผีตาโขน ประเพณีไหลเรือไฟ เป็นต้น (สุกัญญา ชัยมงคล, 2561)

บทสรุป

พิธีกรรมและความเชื่อความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับดนตรีพื้นบ้านอีสานเหนือ มีวิวัฒนาการเดิมสัมพันธ์กับ “ประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่” มีการแสดงหมอลำที่ถือเป็นเอกลักษณ์ประจำภาค และมีแคนเป็นเครื่องดนตรีที่สำคัญประกอบการแสดง โดยมีพิธี “ยกคายอ้อ” คือพิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดความรู้ของหมอลำในท้องถิ่นอีสาน มี 3 ลักษณะ ได้แก่ พิธียกคายอ้อมอบตัวเป็นศิษย์ พิธียกคายอ้อก่อนการแสดง และพิธียกคายอ้อประจำปี ซึ่งประกอบไปด้วยเครื่องบูชาต่าง ๆ เช่น ขัน 5 หรือ ขัน 8 ผ้าขาว แพรวาสีขาว และผ้าอื่น ๆ กรวยดอกไม้ เหล้า เงิน ไข่ไก่ หวี แป้ง กระจก และสีผึ้ง นอกจากนี้ยังมีข้อห้ามสำหรับหมอลำ (คะลำ) หมายถึงการห้ามทำ ห้ามประพฤติปฏิบัติ หรือของต้องห้ามหรือสิ่งของต้องห้าม สำหรับวัฒนธรรมของหมอลำการคะลำนั้น เช่น ห้ามกินไข่เป็ด-เนื้อเป็ด ห้ามกินน้ำเต้า ห้ามรับประทานอาหารและน้ำดื่มในงานศพ การห้ามบริโภคมางสะ 10 ชนิด ห้ามถอดผ้าถุงออกด้านศีรษะและลอดใต้ต้นกล้วยหรือไม้ค้ำต้นกล้วย การห้ามลอดต้นกล้วย เป็นต้น ซึ่งนอกจากดนตรีจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับประเพณีสิบสองเดือนแล้ว ยังมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่าง ๆ อีกด้วย ได้แก่ **พิธีเรียกขวัญ** หรือ**พิธีสู่ขวัญ พิธีผีฟ้า พิธีขอฝน** ประเพณีเหล่านี้มุ่งใช้ดนตรีประกอบเพื่อความสนุกนานเพื่อเชื่อมโยงชาวบ้านให้มาร่วมกิจกรรม ใช้เครื่องดนตรีที่มีในท้องถิ่นมาใช้บรรเลงประกอบการแห่รอบหมู่บ้าน บางประเพณีอาจมีบทร้องที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับประเพณีนั้น ๆ บทบาทของดนตรีพื้นบ้านและเพลงพื้นบ้านอีสานมีหลายด้าน เช่น ให้ความบันเทิง ให้การศึกษา เผยแพร่ศาสนา และปกปักรักษาบรรทัดฐานของสังคม สร้างเอกภาพทางการเมืองและความคิด เป็นเครื่องสื่อสารชาวบ้านและผ่อนคลายอารมณ์ เก็บกด คับข้องใจ ซึ่งบทบาทเหล่านี้มีหน้าที่ต่อสังคมอยู่ 2 ลักษณะ คือ หน้าที่เกิดขึ้นอย่างแอบแฝงในลักษณะผลพลอยได้ และหน้าที่เกิดขึ้นด้วยความตั้งใจมีเจตนารมณ์แน่วแน่ ส่วนโอกาสที่ใช้ดนตรีพื้นบ้านอีสานนั้นเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตของคนอีสานมาจนถึงปัจจุบัน ด้านวัตถุประสงค์ของการนำดนตรีไปใช้ในชีวิตประจำวันหรือส่วนที่ดนตรีเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตนั้น สามารถแบ่งออกตามวัตถุประสงค์ของการใช้งาน ได้แก่ การใช้ดนตรีเพื่อประกอบพิธีกรรม การใช้ดนตรีเพื่อประกอบกิจกรรมต่าง ๆ และการใช้ดนตรีเพื่อเป็นสิ่งผ่อนคลาย เพื่อความสนุกสนานรื่นเริง เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

เครือจิต ศรีบุญนาค. (2546). *พัฒนาการเพลงพื้นบ้านอีสาน (หมอลำกลอน เพลงโคราช เจรียงเบริน).* สุรินทร์: สถาบันราชภัฏสุรินทร์.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2526). *คติชาวบ้าน.* กรุงเทพฯ: อักษรวัฒนา.

บุษกรณ์ บิณฑสันต์และ ขำคม พรประสิทธิ์. (2553). *หมอลำ*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พงศ์พัฒน์ เหล่าคนค้า. (2561). *เอกสารประกอบการสอน วิชา 2062111 ดนตรีพื้นบ้านไทยภาคอีสาน.* สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.

สุกัญญา ชัยมงคล. (2561). *ประเพณีภาคอีสาน.* ค้นเมื่อ 18 กุมภาพันธ์ 2561, จาก www.sukanyaae20.word press.com.

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ นครพนม. (2562). *พิธีบายศรีสู่ขวัญ.* ค้นเมื่อ 17 มีนาคม 2563. จาก http://www.finearts.go.th.